

AZERBAYCAN ÂŞIK İCRACILIK SANATININ BAZI ÖNEMLİ HUSUSİYETLERİ

Dr. İlgar İMAMVERDİYEV*

ÖZET

Bu makalede, Azerbaycan müzik kültürü tarihinde önemli yeri olan ozan/âşık icracılık sanatının hususiyetleri tetkik olunmakta, bununla ilgili bazı teorik ve pratik problemler açıklanmaktadır.

Azerbaycan halkının medeniyet ve kültür tarihini yansıtan ve günümüze kadar ulaşabilmiş en önemli sahalardan biri de ulu ozan sanatının liyakatli varisi olan “âşık sanatı”dır. Bu sanat, millî medeniyetimizin gelişim tarihinde, oldukça mühim bir rol oynamıştır. *Sinkretik* (Birçok sanat alanını kendinde birleştiren) mahiyetli âşık sanatı; musikiyi, şiirselliği, aktörlüğü, dans sanatını ve enstrümantal icracılığı kendinde bulunduran, mülti disiplinler bir sanat koludur.

Bu sanat, en yüksek zirvesine; halkı tarafından çok sevilen, sanatı ve sanatçıları koruyan, güzel, hikmetli şiirler yazan, kısaca sanatı seven ve icra eden bir kişi olan Büyük Azerbaycan Devleti'nin kurucusu Şah İsmail Hataî devrinde ulaşmıştır. Âşık ismi de bütün Türk toplumlarında olduğu gibi Azerbaycan halkı tarafından değerli bir ad olarak yerini almıştır. Bu ismi taşıyan üstat sanatkârlar, halkın dertlerinin tercümanı olmuşlar, gamlı günlerde onlarla gamlanmış, şen günlerinde de yine onlarla sevinmişlerdir. Halkımız bu kişilere çoğu zaman “Hak âşığı, Mevlâ âşığı” diye hitap etmiştir.

Azerbaycan'da, âşık sanatının en mühim tarafını, “âşık icracılığı” teşkil etmektedir. Çünkü icracılık, âşık sanatının önemini ve kıymetini ortaya koymakta, yegâne enstrümanı olan saz vasıtasıyla kitlelere ulaşabilmektedir. Aynı zamanda icracılık âşık sanatının faaliyet meydanını oluşturmaktadır.

Diğer yandan âşık sanatının büyüklüğünü anlamak için icra sırasında onu dinlemek yetmez; sanatı icra edenini görmek, hissetmek, kısaca onu ruhen yaşamak

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fak., Müzik Eğitimi Bölümü Öğrt. Üyesi.

gerekir. Ulu âşık sanatının sihri, vermek istediği mesajı ve içeriği ancak bu şekilde kavranılabilir.

İcracılık, aynı zamanda musikinin ritmine, âhengine, karakterine en uygun şekilde olmak kaydıyla, onu ifa eden kişinin ruh hâllerinin bir birleşimidir. Bütün bunlarla beraber icracılık sanatı, destan ve rivayetleri, adeta usta bir oyunculuk, güzel konuşan bir hatip, ders veren bir öğretmen bilgisi ve maharetiyle yerli yerinde, etraflıca ve anlaşılır bir biçimde dinleyicilere sunabilme sanatıdır. Yine icracılık, kimi zaman yüksek, kimi zaman alçak sesle, tesirli bir ahenkle, içten gelerek okunmuş sözleri, *intonasiyalı* (ses tonunun yükselip alçalması) bir diksiyonla anlatabilme ustalığıdır. Aynı zamanda sözün oluşum sebebini, tarihini, manasını açabilmek, içeriğini izah edebilmek sanatıdır. En nihayet icracılık, sözü; içeriğine, vermek istediği mesajı, ana fikrine, manasına, insanlarda doğurduğu hisse ve bıraktığı etkiye en uygun biçimde tasarlanmış bir melodi ile birleştirerek icra edebilme sanatıdır.

Saz, banisi olan Türk halkıyla özdeşleşmiş bir enstrümandır. Saz demek Türk halkı demektir. Saz, halkımızın yürek telleriyle aynı ahenkle akort tutmuş, kalbinin sedalarıyla yine aynı seste birleşmiş, diğer enstrümanlarla kıyas olunamayacak derecede kendine has değer kazanmış bir musiki aletidir. Azerbaycan halkı, kimliğini, maneviyatını, arzusunu, emelini bu ulu enstrümanla ifade etmiştir. Saz kadar değişik karakterde, pek çok müstesna özelliklere sahip ve melodilerin ruhunu kendinde yaşatabilen başka bir musiki aletin varlığından bahsetmek zorduk.

Bu çalgı, ulu Türk kültürünün, geçmişinden günümüze mukaddes bir emanet olarak sakladığı ender sanat abidelerinden biridir. Bu tarihî abideyi muhafaza eden kişiler ise tabii ki ozanlarımız ve üstat âşıklarımızdır. Onlar, saza olan istidatları, derin sevgileri, vefaları ve sonsuz hizmetleri sebebiyle bu ulu çalgının hizmetinde asırlar boyu hiç uyumadan nöbet tutmuşlardır. İşte tüm bunlardan dolayı da sazın halkımız arasında müstesna bir yeri vardır. Saz, tarih boyunca sanatkarlarımızın elinde söz silahı, akıl, marifet, medeniyet, kültür, hikmet ve olgunluk sembolü olarak yer almış, ulu âşıklarımızın kalp sırdaşı, gönül kardeşi, yol arkadaşı olmuştur. Ruhlara gıda, canlara şifa veren saz, kötü günün dostu, şen günün yakışığı olmuş, halk merasimlerine parlaklık, letafet, incelik ve güzellikler katmış, toy ve düğünleri şerefliendirmiş ve şenlendirmiştir.

Sazın sihirli gücü genellikle onun icrasında ve sazın özgün sesindedir. Bu enstrüman, tabii ki, üstat ve mahir ellerde mucizeler yaratabilir. “İcracı” unvanını, sazın dilinden anlayan ve onu konuşurmayı becerebilen kişiler hak edebilirler.

Azerbaycan’da hatta Yakın ve Orta Doğu Türk topluluklarında sazın kudretini, Dede Korkut geleneğini, Âşık Kurbaniler, Âşık Aliaskerler, Âşık Şemşirler, Âşık Emrahlar, Âşık Adaletler dünyaya göstermiş, onların ilhamlı, hikmeti, poetik sözleri ve eşsiz saz çalma maharetleri bu sanatı zirveye taşımışlardır.

Saz bunca üstat âşığın elinde Türk halklarının dünya görüşünün zenginleşmesinde, moralinin yükselmesinde, manevî âleminin güzelleşmesinde,

estetik zevklerinin biçimlenmesinde, benzersiz hizmetler göstermiş bir musiki aleti olmayı başarabilmiştir.

Âşık havaları sazın ana dilidir. Saz havaları, insan ruhuna derinden nüfuz ederek onu geçmişin ve hâlin hatta geleceğin esrarlı dünyasında yaşatır.

Genellikle tezene ile çalınan ve çok telli, çok sesli bir musiki enstrümanı olan saz, müstesna imkânlara sahiptir:

Sazın ses *diapazonu* (ses genişliği), çok sesliliği, hareketli zenginliği, ifadeli tınıları, bu aletin benzersizliğini ortaya koyan özelliklerdir. Bütün bunlar halk ezgilerine diğer musiki aletlerinin katamayacağı özellikleri katmaktadır. Saz havalarının yapıları ve oluşma şekilleri, diğer enstrümanlara uygun olmadığı için, maksadı temin etmekte yetersiz kalmaktadır. Yani melodilerin orijinallğine ve ruhuna hâlel gelmektedir. Âşık havaları sazın kuruluşuna ve yapısına tam bir uygunluk arz etmektedir. Bundan ötürü bu havaları saz haricindeki musiki aletlerinde icra etmek, doğru değildir.

Âşık havaları sazda icra edilirken aynı anda melodiyi çalmak, hem akort tutmak, hem melodinin temposunu ayarlamak hem de melodinin ritmini korumak mümkün olabilmektedir. Diğer musiki aletlerinde bu icra imkânları yoktur. Bunun için saz havaları diğer enstrümanlarla çalınırken biçimsiz, düzensiz, bayağı ve solgun görünmektedir.

Sazın tınısında ve teknik icracılık imkânlarındaki zenginliğinin bir diğer göstergesi ise icra esnasında ses çeşitliliklerinin uygulanabilmesidir. Bunlar, muhtelif *hâllar* (pozisyonlar), *güller* (muhtelif parmak vuruş çeşitleri), *haşiyeler* (enstrümantal ilâveler) ve çeşitli tezene vuruşlarıyla başka ses imkânları elde edebilme teknikleridir.

Azerbaycan sazındaki bu teknik imkânları şöyle sıralayabiliriz:

1. İcra sırasında sazı, göğüs üzerinde aşağı yukarı istikamette birkaç defa *estirmek* (silkelemek) suretiyle duyulan dalgalı ses çeşitliliği. Bu Azerbaycan sazı için karakteristik bir özelliktir.

2. Sazın birinci grup tellerinde (alt teller) sol elin 1., 2., 3. parmaklarından (işaret, orta, yüzük parmakları) herhangi biri vasıtasıyla tellerin yukarı aşağı istikamette *ezilmesi* (hareket ettirilmesi) ile alınan ses çeşitliliği ki, 4. parmağın (serçe parmak) zayıf olması, bahsettiğimiz tellerin estirilmesi pozisyonunda, bu paraktan istifade etmeyi mümkün kılmamaktadır. Musiki ilminde bu harekete *vibrasyon* (*titretme*) adı verilmektedir. Azerbaycan'da çok istifade olunan bu icra usulü, havalara daha bir güzellik verir ve onları daha da renklendirir. Türkiye'deki bağlamalardan farklı olarak Azerî sazının bütün grup telleri *zil, dem, bam* (alt, orta, üst) teller aynı incelikte olduğu için (0.20 mm), 4. paraktan istifade etmek istisna olmak kaydıyla, bütün tellerde vibrasyon mümkün olmaktadır. Anadolu bağlamalarında ise, gerek alt tellerin ikisinin ince (0.20mm) birinin kalın olması, gerek orta tellerin (0.30 mm) alt tellerden daha kalın ve üst telde de diğer tellerden

daha kalın bir bam telinin bulunması, adı geçen tellerde *vibrasyon* uygulanmasına zorluk çıkarmakta, hatta mani olmaktadır.

3. Saz havasının özelliğine ve ahengine uygun olarak, tezene vuruşu sırasında, sol elin birinci, ikinci veya üçüncü parmaklarından bir tanesini, melodi ile uyumlu olmak şartıyla, herhangi bir perde üzerinde, yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarı *sürüşdürmekle* (kaydırmakla) alınan vıyıltılı ses de (sadece telli müzik aletlerine mahsus bir ses) saz icra usullerine mahsus özelliklerden bir tanesi olarak bilinmektedir. Musiki ilminde bu vıyıltılı sese “*glissando*” adı verilir.

4. Sağ elin üçüncü parmağının, tezene ile birlikte, yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru, birkaç defa sazın tellerine dokundurulmasıyla alınan özel bir ses çeşitliliği ise, yine bir başka icra usulüdür. Azərbaycan üstat aşıklarından Aşık Emrah Gülməmmədov, “*Sürüşmə Koroğlu*” adlı aşık havasında bu usulden çokça istifade etmiştir. Bu usul de, yine yalnızca Azərbaycan saz icracılığı sanatına mahsustur. Tezenenin parmakla birlikte yaptığı bu çok zor icracılık usulü, Azeri sazında yeni bir seslilik ve özel bir ses çeşitliliği oluşturmuşsa da bu usul, zorluğundan dolayı, her aşık tarafından uygulanmamaktadır.

5. Sazın, “*büyük hereğə - sine hereğine* (alt eşiğine)” yakın bir mesafede, tezenenin tellere vurulması ile duyulan *cingiltili* (çınlamalı) ses yine bu aletin bir diğer tını çeşitliliğini göstermektedir ki, bu usulü Türk bağlamasında da uygulamak mümkündür.

6. Aletin göğsünün merkezinde, tezenenin tellere değmesi esnasında duyulan dolgun, ahenkli, gür ses, sazın ses çeşitliliğini artıran bir başka özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da saz havalarının güçlü ve müstesna bir şekilde seslenmesine yardımcı olur. Şunu da belirtmeliyiz ki, enstrümantal ve vokal enstrümantal saz icracılık üsluplarında çalınan havaların bir çoğu, tezenenin, aletin göğsünün tam merkezinde çalınması ile icra olunmaktadır. Bu genelleme Türk bağlaması için de geçerlidir.

7. Büyük hereğin (alt eşiğin) arka kısmına, tezeneyi aniden dokundurmakla duyulan cingiltili ses çeşitliliği de Azərbaycan enstrümantal saz ifacılığında bilinen, fakat nadir olarak uygulanan özgün bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Azərbaycan üstat aşıklarından Dede Şemşir, bu usulden zaman zaman istifade eden bir aşık olarak bilinmektedir.

Azərbaycan aşık icracılığı sanatında uygulanan bu teknik icra usulleri, muhtelif biçimlerde vurulan tezene kaideleri ile de yakından alakalıdır. Tezene usullerinin çeşitliliği ve zenginliği, saz havalarının daha kolay icra edilebilmesini temin eden vasıtalarlardır. Çok çeşitli olan bu tezene usulleri, sazın ses çeşitliliğini, tınısının güzelliğini, musikinin ritmini, anlatmak istediği ana fikri, kısaca aletin kudretini ortaya koyan en önemli unsurlardan biridir.

Saz havalarının icrasında üst ve alt tezenenin musikinin ritmine münasip olması kaydıyla, muhtelif usullerde vurulması zarurüdür. Umumi olarak bir üst ve bir

alt tezene vuruşu enstrümantal saz ifacılığının esasıdır. Saz havaları dikkatle dinlenildiği zaman muhtelif usullerde vurulan bu tezenerin, birbirlerinin yerini aldıklarını müşahade etmek mümkün olmaktadır.

Azerbaycan saz ifacılığında tezenerin dört çeşit kullanılışı vardır:

1. Tezenerin sazın üç grup telinden (zil, dem, bem) herhangi birine üstten aşağı vurulması.

2. Yine üstten aşağıya doğru tezenerin, sazın zil (birinci) ve dem (ikinci) grup tellerine veya dem ve bem (üçüncü) grup tellerine aynı anda vurulması.

3. Tezenerin her üç grup tele, yukarıdan aşağıya doğru aynı anda vurulması.

4. Tezeneri tutan elin üçüncü parmağının (orta parmak) tırnağı vasıtasıyla, yukarıdan aşağı istikamette olmak üzere, önce tırnağın sonra çok kısa bir zaman dilimi içerisinde tezenerin, sazın her üç grup teline hafifçe dokundurulması.

Enstrümantal saz ifacılığında alt tezenerin de yine dört usulde vurulma kaidesi vardır ki, bunlar da az önce yukarıda bahsettiğimiz usullerin tam tersidir, yani aşağıdan yukarıya doğru vurulan tezene vuruşlarıdır.

Tabii ki, Azerbaycan saz icracılığında, yukarıda saydığımız tezene vuruşlarının yanında, parmaklarla tellere yapılan dokunuşlarla oluşturulan çeşitli vuruşlar da vardır.

Diğer bir husus, âşığın aynı zamanda bir solist kimliği ile sanatını ifa etmesidir. Ancak bu, her âşık için geçerli değildir. Bir kısım âşıklar, solist olarak değil, enstrümantal icracı olarak sanatlarını icra ederler. Yani âşık, icra edeceği havalardan herhangi birini, vokal enstrümantal şekilde değil, özel olarak saz havası, yani enstrümantal şekilde çalar.

Enstrümantal saz icracılığında yine bir takım üslup hususiyetleri de vardır:

a) Kadim İcra Üslubu:

Bazı gelenekçi âşıkların devam ettirdikleri bir üsluptur. Bu üslupta, sade ve güzel *güller*, havanın kendine has *halları*, esas ve orijinal *haşiyeler* ile karakterize tezene usulleri nazarda tutulur. Örneğin, Azerbaycan'ın emektar üstat âşıklarından merhum İslâm Yusifov'un icrasında, Azerbaycan radyosunun "Gizil Fondu'nda (arşivinde)" saklanılan "Ürfani" adlı âşık havası, *Kadim İcra Usulüne* oldukça uygun bir örnek olarak hatıra gelmektedir.

Bu icrada; çağdaş *haşiyelerden* ve havanın yapısına uygun gelmeyen bir takım *güllerden* kesinlikle istifade edilmemiştir. Ancak bu icrayla çalınmasına rağmen sanatkârlık nazariyatı bakımından, çağdaş saz uzmanlarının değişik zamanlarda icra ettiklerinden daha klâsik, daha kâmil, daha tesirlidir.

b) Çağdaş İcra Üslûbu:

Bu usul de iki grup olarak kendini gösterir:

1. Herhangi bir âşık havasının, kadim icra üslûbu temelinde, muasır icra üslûbu ile daha güzel bir şekilde ifa edilmesinden ibarettir. Örneğin, muasır saz icracılarından sayılan merhum *Âşık Demir Hasanoğlu*, vaktiyle Azerbaycan Radyosu'nun "Gızıl Fondu"na, kadim icra üslûbu temelinde çaldığı, "*Necefi*" adlı âşık havasını, kendine has icrası ile daha da güzelleştirerek bu havaya yenilik ve letafet getirmiştir. Hatta bu hava halk arasında "*Demir Güzellemesi*" adıyla tanınmıştır. Günümüzde Tebriz âşıkları, eseri bu adla icra etmektedirler.

Bu hava, kadim icra üslûbunda ifa edilirken havanın *gülü*, *halı* ve esas *haşiyeleri* doğrudan dinleyicilere sunulur.

Oysa ezginin muasır icra usulüyle seslendirildiği şekilde, musikinin teması yani anlatmak istediği ana fikri, süsleme ve bezemelerle tedricen bir zaman sonra ve bir takım eklemelerin ardından sunulmuştur. Yani bu ifa usulünde havanın en tesirli yeri, en güzel *gülü* ve *haşiyeleri* doğrudan çalınmamıştır. Böylece de icra olunan hava daha tesirli ve güzel bir biçimde arz edilmiş olmaktadır.

Muasır saz icracılığı sırasında, *melizmler* (süslemeler), *glisandolar* (sürüştürmeler), *nüanslar* (ince farklar), *zengin ştrihler* (muhtelif parmak çarpmaları), *forşlaklar* (değişik çarpmalar), *zarif tremolalar*, *şirin lal parmaklar* (mızrapsız parmak vuruşları) kendini göstermektedir.

2. İcra sırasında oldukça zor ve çok yönlü olabilen, irticalen yapılmış profesyonel ilâvelerdir. Muasır icra usulünün bu ikinci hususiyeti, kadim icra usulünden çıkan, icracılık açısından daha süratli, muasır *güllerle* ve *hallarla* daha da tekmilleştirilmiş, çeşitliliği açısından da oldukça zengin bir usul olarak dikkat çekmektedir. Bu üslûpta âşık havası, yeni bir ruh ve yeni bir şekilde seslendirilmektedir.

Muasır ifa usulünün temsilcisi *Âşık Adalet*'in icrasında *Yanık Kerem*, *Ürfani*, *Misri*, *Osmanlı Divânisi* (*Ayak Divânî*) dinlendiği zaman, bu söylediklerimiz daha anlaşılır olacaktır.

Kuzey Azerbaycan âşık ifacılığının diğer bazı önemli hususiyetleri ise şöyle sıralanabilir:

Aklı İcraçılık:

Bu icracılık sırasında akıl ve düşünce icraya hakimdir. Âşığın hisleri aklın kontrolindedir. Âşık içten gelen hislerin ve duyguların oluşturduğu, uygun olmayan *güllerin*, yabancı *halların*, kötü *haşiyelerin* ifasından uzak tutar. Böylece eserin ritmine ve ahengine uygun, daha önceden tasarlanmış güzel *hallar*, yeni *güller* ve *haşiyeler* melodiyi daha da zenginleştirmiş olur.

Hissî İcracılık:

Bu icracılıkta akıl ve düşünce arka plândadır. İcra, âşığın ruh hâli ve psikolojik durumuyla yakından alakalı bir şekilde, akli icracılığın kaideleri dışına çıkarak serbest bir hâl alır. Böylece akıl, kontrol, plânlama gibi istemli olaylar, coşkun hislerin ve duyguların kabarmasına, coşmasına çok kısa bir zaman dilimi içerisinde teslim olurken âşık da bu içten gelen sese uyarak duygularının istediğini sazda dile getirir. İcra esnasında vurulan *güller*, elvan *hâllar* çoğu zaman sıra dışı bir irticalden oluşur.

Hissî icracılık, saz havalarını güzel *güllerle*, esrarengiz *hâllarla* zenginleştirdiği gibi, bazen de uygun olmayan *hâllar*, yabancı *güller*, tabî olmayan *haşiyelerle* de parçanın özünü bozabilir. Çünkü bu icracılık usulünde akıl ve düşünce, hisleri kontrol altına alamadığı için, irticalen yapılan bu istenmeyen durumların oluşması kaçınılmaz olmaktadır. Üstat Âşık Adalet'in icracılık sanatı, hissî icracılığın çok güzel örneklerini oluşturmaktadır.

Bu icracılık, âşığın ruh hâlinin vecd anındaki tezahürü olarak da adlandırılabilir.

Sanatta mahir olan âşıklarımızın esas vazifelerinden biri de icracılık sanatının bu iki hususiyetini, havaların orijinallliğini ve yapılarını bozmadan birbirleriyle bütünleştirebilmeleridir. Çünkü bu iki icracılık usulünün de yerleri ayrı ayrıdır ve hiçbir zaman biri diğerinin yerine geçemez. Her iki icracılık hususiyetinin de aynı anda ve aynı orijinal şekilde ilgilendirilmesi, "*klâsik âşık icracılığı*" sanatında bir profesyonellik zirvesi olarak düşünülmalıdır.

Türk âşık icracılığının, özellikle de Azerbaycan âşık icracılığı sanatının, bu iki hususiyeti, sanatkârın o andaki ruh hâli ve içinde bulunduğu moral durumuyla da yakından ilgilidir. Âşığın manevî durumu gamlı, kederli ise gamlı kederli havaları daha içten ve yangılı icra edecektir. Bu moral ile şen ve hareketli havalardan birini icra etmek zorunda kalsa bile, bu hava çok şen değil buruk bir hâlde icra edilecektir. Buna karşılık icra zamanı âşığın ruh hâli gamlı değilse kederli havaları bile gamlı ve kederli durumdan uzaklaştıracaktır.

Ansambli (Müzik Topluluğu) Saz İcracılığı Hususiyeti:

Azerbaycan âşık icracılığı sanatının kendine has özelliklerinden birisi de "*eşlik*" ile yapılan saz icracılığıdır. Bu icracılık, Kuzey Azerbaycan'da Şirvan âşık mektebine, Güney Azerbaycan'da ise Karadağ Tebriz âşık mektebine mahsustur. Bu icracılık usulünde, Azerbaycan ve yakın coğrafyasına mahsus olan "*balaban*" adlı nefesli musiki aleti, mühim rol oynamaktadır. Bu alet daha çok bir solist fonksiyonu üstlenircesine, eserlere iştirak etmektedir. Saz ise sadece balabana eşlik etme rolü oynamaktadır. İcraçı âşık, havaların bazı yerlerinde sazın tellerine dokunarak balabana dem tutmakta, yani ona eşlik etmektedir.

Şirvan ve Karadağ âşık mekteplerindeki bu ananelerde, sazın rolü ve fonksiyonu balabanla yer değiştirmiş, yani saz ikinci plânda kalmıştır. Bununla da saz geleneksel görevini tam anlamıyla yerine getirememektedir.

Şirvan bölgesindeki bu ananede musiki topluluğu: iyi saz çalamayan, lâkin okumayı becerebilen âşık, iki adet balaban (biri dem tutan-ton veren, diğeri melodiyi çalan) ve iki adet ritim sazdan (def veya goşa nağara) ibarettir. Son zamanlarda ise balaban çalanlar azaldığından, bir adet *garmon* da bu toplulukta yer almaktadır. Garmon hem melodiyi çalmakta, hem dem tutmakta, hem de sazı iyi çalamayan âşığa, melodinin icrasında yardımcı olmaktadır. Güney Azerbaycan'daki topluluklarda ise iki adet balaban ve bir adet def yer almakta, garmon ise bulunmamaktadır.

Koro İcra Hususiyeti:

Bu icracılık hususiyetinde ise esas bölüm; *güller*, mühim *haşiye* ve *hâllar*, yedi veya sekiz âşıktan oluşmuş bir ekip ve iki adet balaban çalan sanatçının iştirakiyle birlikte icra olunur. Güney Azerbaycan'da bu ekibe ayrıca def de iştirak etmektedir ki, bu özellik *koro icra hususiyetinde*, Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın ortak noktalarından birini oluşturmaktadır. Şiirin her kıtası, âşıkların daha önceden kararlaştırdığı şekilde, kendi aralarında taksim olunur. Sırası gelen âşık öne çıkar, okuyacağı kita bittikten sonra yerine geçer ve nakaratı da koroyla beraberce icra eder.

Okunan eserin *mühürbendini* (tapşırma hanesini), kural gereği koronun şefi ve en kıdemlisi olan âşık okur. Koro icracılığında, âşık havasının toplu olarak çalınması en önemli şarttır.

Düet İcra Hususiyeti:

Düet iki âşığın bir araya gelip çalması anlamındadır. Bu hususiyette, meclisi idare eden üstat âşık, yıllardır çırağına öğretmiş olduğu 70-80 kadar hava içinden birini önceden tayin edip birlikte icra ederler. İcranın esası, önce melodinin beraber çalınması, okunacak sözün kıtalarının sırayla söylenmesidir. Daha sonra şiirin *mühürbendi*, âşıklık geleneğine göre üstat âşık tarafından icra edilir. Kıtaların ayrı ayrı ve sırayla okunması, melodinin ise birlikte çalınması prensibi, düet icracılığındaki en özgün hususiyettir.

Âşık Deyişmeleri (Atışmaları):

Türk ve Azerbaycan âşıklık geleneğinin en özgün özelliklerinden biri de "*âşık atışmaları*"dır. Bu, âşık icracılığının en eski özelliklerinden biridir. Kudretli

âşık sanatının korunması ve yaşatılmasında, bu özellik mühim rol oynamıştır. Üstat âşıkların sanatkârlık zirvelerini belirleyen bu özellik, aynı zamanda diğer âşıklarla olan seviyelerini tespit etme açısından en önemli göstergelerden bir tanesidir.

Bu yarışta, her iki âşığın da hazırlık seviyesi, zihnî yetkinliği, dünya görüşü, kabiliyeti, bilgisi önemli rol oynamakta ve kimin ne yapabileceği, bunların hepsinin ortaya konulmasıyla anlaşılmaktadır. Atışma, âşıkların halk karşısında hakikî sanatkâr olduğunu göstermesi bakımından bir imkân ve aynı zamanda bir sınavdır. Âşığın üstat olup olmadığı, burada tam manasıyla belli olmaktadır.

Âşık sanatı hakkında yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan âşık meclislerindeki atışma süreci, birkaç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Karşılaşma, atışma yapacak âşıkların topluluk önüne çıktıklarında kendilerini tanıtmaları ve rakibi olan âşık hakkındaki görüşlerini bildirmesidir.

2. Herbe zorbalı (Kendi âşıklık kudretini gösterme ve karşı tarafı korkutmak maksadıyla söylenen şiir),

3. Şiirsel söz söyleyebilme becerisi. Tecnis, divanî, ayaklı koşma, goşa (çift) kafiye gibi sanat yönü ağır şiirler söyleyerek güç gösterisi yapma.

4. Bağlama ve Gıfılbend. Atışmanın son merhalesidir. Âşıkların birbirlerine muamma, gıfılbend sorması ve açılmasını istemesidir.

Destan (Halk Hikâyesi) İcracılığı:

Üstat âşıklarımızın en önemli ürünleri olan destanlar, Türk dünyasında özellikle de Azerbaycan âşık sanatında etraflı ve zengin biçimler arz etmektedir. Bu icracılık usulünde üstat âşık, önce üç üstatnâme (hikmetli şiir) okur. Sonra bir hikâye anlatır. Hikâye içerisindeki türküleri uygun makamlarla icra eder.

Görüldüğü gibi Azerbaycan âşık sanatının en mühim yanını âşık icracılığı teşkil etmektedir. Bunun için bu alanın daha etraflıca incelenmesi, Azerbaycan âşık sanatının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA:

AHUNDOV, Ehliman, Azərbaycan Âşıkları ve Él Şairleri, C.I, II, Él Neşriyatı, Bakü -1983.

EFENDİYEV, Paşayev, BABAYEV, İmran, Azərbaycan Şifahî Halk Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakü-1970.

HEYET, Cevad, Azərbaycan Şifahî Halk Edebiyatı, Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü -1990.

İSMAYILOV, Hüséyin, Azərbaycan Folkloru Ansiklopedisi (Göyçe Folkloru), c.III, Seda Neşriyatı, Bakü-2000.

KAFKASYALI, Ali, Âşık Murat Çobanoğlu-Hayatı, Sanatı, Eserleri, Ankara-1998.

KAFKASYALI, Ali, İran Türk edebiyatı Antolojisi, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum – 2002.

KURBANOV, Babek, İcracılık Sanatının Estetik Sorunları, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 6, Erzurum -2000.

Muzikalniy Ensiklopediçeskiy Slovar; (Müzik Ansiklopedisi), Sovyetskaya Ensiklopediya, Moskova.

VELİYEV, Vağif, Kaynar Söz Çeşmesi, Yazıcı Neşriyatı, Bakü-1981.

ABSTRACT

In this article it is investigated about the tecularity of art of the inspired music writer composer and singer (wandring minstrel and poet) in Azerbaidjan music culturel history, explaining the technical and exercising problems with it.